

DOMAČE BRANJE NAŠIH DIJAKOV

Domače branje ali, kakor ga po navadi imenujemo, obvezno čtivo pomeni v izobrazbenem, zlasti pa vzgojnem procesu otroka in mladostnika mnogo več, kot si večina ljudi, vštévši pedagoge, navadno predstavlja. Učna načrta za nižjo in višjo gimnazijo predpisujeta leposlovná dela, ki naj bi jih dijak doma vsako leto prebral, si s tem širil obzorje in se hkrati vzgajal. Dostikrat pa mimo teh dobronamernih prizadevanj šole na oblikovanje otrokove in mladostnikove duševnosti, nazorov in okusa kvarno in usodno delujejo razni izvenšolski činitelji. To se dogaja zlasti tam, kjer ima dijak premalo skrbne ali budne starše in je preveč pod vplivom ulice, slabih prijateljev, filmov in tiska, pa tudi tam, kjer učitelj slovenščine domačega branja ne jemlje dovolj resno ali ne ubira najbolj primernih potov pri njega obravnavi.

Obstoječa učna načrta za nižjo gimnazijo iz 1954. oziroma 1955. leta glede domačega branja za posamezne razrede upoštevata vzgojne cilje naše socialistične šole, vsakokratno duševno stopnjo dijakov in dosedanje tovrstne skušnje pedagogov slavistov. Jasno je, da nista popolna in dokončna, a v glavnem ustrezata, zlasti če pomislimo, da slavist med deli, ki so v načrtih navedena, lahko izbira. Želeti bi bilo le, da bi on in dijak imela pri roki vedno dovolj izvodov v poštev prihajajočih del, se pravi, da bi bile z le-temi dovolj založene naše dijaške knjižnice in sam knjižni trg. Odlično urejevana in mnogo obetajoča zbirka Klasje je zaradi nezainteresiranosti založnice prenehala izhajati. Zdaj jo skuša nadomestiti Mladinska knjiga, ki za tovrstno literaturo kaže več razumevanja.

Nižjo gimnazijo obiskujejo otroci, stari nekako deset do petnajst let. Njih duševnost zahteva posebnega čtiva, tej duševnosti se morata prilagoditi tako učni načrt pri določanju kakor tudi učitelj slovenščine pri obravnavi domačega branja. V njej čustvo in fantazija vidno prevladujeta nad golim razumom in stvarnostjo, prav tako pa tudi težnja po napeti fabuli in celó črno-beli tehniki nad iskanjem kake globlje psihologije, idejnosti in estetike. Zato otroci pri teh letih posebno radi bero pravljice in povesti, deloma tudi epske pesmi, manj pa liriko, ter zayzeto sodelujoč prisostvujejo mladinskim igram. Zlasti jih zanimajo šaljive, ganljive in junaške zgodbe, v katerih nastopajo otroci in živali, dalje dela, ki jim odkrivajo burno zgodovino, neznane tuje dežele ter zanimivosti in odkritja v naravi in tehniki. Tretješolci in četrtošolci imajo poleg izrazite mladinske literature radi tudi temeljna dela naših klasikov in poleg zunanjih dogodivščin jih začenjajo pritegovati že tudi psihološka, etična in socialna vprašanja. Anketa, ki sem jo ob sodelovanju kolegic profesoríc za slovenščino izvedel na ljubljanski gimnaziji, je pokazala, da izmed domačih avtorjev nižješolci bero najrajši Finžgarja in Jurčiča, nato pa Bevkove in Seliškarjeve mladinske povešti ter Milčinskega humoreske, izmed tujih pa sta jim najbolj pri srcu Jules Verne in Sienkiewicz, poleg njiju pa še Defoe, Andersen, London in Twain.

Številni med njimi so ob tej priliki prostodušno priznali, da je poleg A. C. Doylea in podobnih avtorjev detektivk njihov prisrčnik Karl May. Z njim so se borili in prodirali med Indijanci, po Balkanu in Orientu ter po načrtu pregoltali vse njegove pustolovske romane, katerih dolgo vrsto naslovov znajo brezhibno na izust. Toda May, ki so ga v tistih junaških deških letih požirali tudi mnogi med nami, mladini ne prinaša kake npravstvene škode, čeprav ji jemlje ogromno za učenje in razvedrilo dragocenega časa in ji kviri izrazni slog, ki bi se lahko s pridom oblikoval pri kakem domačem klasiku. Večjo zaskrbljenost povzročajo izpovedi nekaterih četrtošolcev, ki jim preprosti slovenski pisatelji ne zadoščajo več in v pubertetnem nemiru in radovednosti skrivaj segajo po neprimernem tujem branju: po Boccacciu, Dumasa, Stendhalu, Flaubertu in Zolaju. Do teh avtorjev, ki so z izjemo Dumasa brez dvoma veliki umetniki, a nikakor ne sodijo v četrtošolsko branje, so otroci po vsej priliki prišli takole: Dumasa so pred leti na debelo kupovali v kioskih, za Gospo Bovaryjevo ter Rdeče in črno so dobili skomine v kinu, novele iz Dekameronu jim je nasvetoval že izkušen prijatelj, Človeka-zver pa nepremišljeno dal v roke uslužbenec v javni knjižnici. Kako rešiti ta pomembni vzgojni problem? Starši naj bi otrokom pri teh letih doma odkrito razložili spolne odnose kot nekaj naravnega in lepega. Učitelj slovenščine, ki si je že na začetku gimnazijskega študija znal pridobiti popolno zaupanje svojih varovancev, naj sedaj s strokovnim znanjem, predvsem pa človeško toplino spremlja in usmerja tudi njihovo domače branje. In končno: vsaj večja mesta naj bi dobila posebno mladinsko (ne le pionirsko) knjižnico in prav tak kino, kjer bi pod stalnim strokovnim vodstvom vrteli izbrane filme in izposojali kakovostne knjige zgolj za doraščajočo mladino. Vsi, ki imamo opravka z vzgojo, moramo mladim ljudem ta nerodni prehod v življenje olajšati in jih pravilno usmerjati, če hočemo, da se bo njihova duševnost razvijala harmonično in da bodo ohranili zdrav in veder pogled na življenje.

Nič manj zanimivo ni spremljati našega dijaka v njegovem odnosu do lepe knjige v višji, od pete do osme. Petošolca še vedno privlačujejo dela z živahno in zapleteno ter romantično obarvano zgodbo, folklorna kmečka povest, zlasti pa zgodovinski, potopisni in biografski romani. Te vrste romani in kmečka povest imajo precēj pristašev še tudi v šesti in sedmi, vendarle se v teh razredih vedno očitneje uveljavlja težnja po psihološkem in socialnem romanu realistične smeri. V takšnem romanu študent višješolec opazuje samega sebe, se pogloblja v človeško duševnost, se seznanja z gospodarskimi in družbenimi odnosi v določeni dobi, postaja pa pozoren tudi na pisateljeva oblikovna in izrazna sredstva in značilnosti. V osmi pa v dijaškem čtivu realistični avtorji prešnjega stoletja in tudi sodobniki, Rusi, Francozi, Angleži in Američani, skoraj docela prevladajo. Tabela o branju med višješolci kaže, da najbolj cenijo naslednje tuje pisatelje: Sienkiewiczza (toda le v peti in šesti), Dickensu in L. N. Tolstoja (v vseh razredih) ter Stendhala, Dostojevskega, Remarqua in Hemingwaya (v sedmi in osmi). Naši višješolci, ki se sicer vneto ukvarjajo s športom in se zanimajo za tehniko, kar dosti bero, tudi v gledališče radi stopijo. Pri njihovem domačem čtivu je hudo le to, da

ne pozna pravega razmerja in ravnovesja med tujimi in slovenskimi pisatelji. Domače klasike prebira in ceni le majhna peščica študentov, vsi drugi se navdušujejo predvsem za tuje pisatelje, in sicer zlasti za tiste, ki niso na šolskem seznamu. Od slovenskih pisateljev imajo med višješolci največ pristašev starejši: Jurčič, Finžgar in Tavčar. Novejši in sodobniki so jim skoraj neznani, z izjemo Prežih v sedmi, zlasti pa Cankarja v osmi, kar prijetno preseneča. Liriko beremo in obdelamo večidel že v šoli, tako da za domače branje skorajda ne prihaja v poštev.

Ob dejstvu, da med našimi višješolci ni pravega zanimanja za narodno književnost in kulturo, se velja resno zamisliti, poiskati je treba vzroke zanj, prav tako pa tudi pripomočke, da žalostno stanje, kolikor je splošno, popravimo. Zakaj se študenti zanimajo in navdušujejo za tuja slovstva, zanemarjajo pa domače? Prepričan sem, da se jih velik del naivno in lagodno domišlja, da domače avtorje dovolj pozna, če jih je nekaj prebral v nižji. Mnogi pa tudi izjavljajo, da je v tujih literaturah večja izbira snovi, da globlje razkrivajo življenjsko problematiko in da so tudi tehnično in izrazno bolj dognane in prefinjene. Takšnih izjav je deloma kriva precejšnja suša, ki že vrsto let vlada v našem izvirnem leposlovju, pomanjkanje resničnih umetnin z velikimi človečanskimi in oblikovnimi kvalitetami, ki bi brez dvoma prišle tudi v roke naših študentov, jih prevzele in navdušile; namesto njih pa jim naš knjižni trg nudi poplavo prevodov, res da večinoma izbranih in dobrih, toda vendarle samo prevodov. Vzroke za boleči obravnavani pojav pri naših srednješolcih pa je iskati še drugje: v tistem splošnem, včasih že kar nezavednem oboževanju vsega tujega, ki se je pri nas, zlasti med meščanstvom, po tej vojni tako razbohotilo in zajelo prav vse panoge javnega življenja od mode in navad pa do umetnosti in življenjske miselnosti. (Anketo smo izvedli na gimnaziji, kjer so skoraj vsi dijaki po socialnem izvoru iz nameščenskih ali celó meščanskih družin.)

Nikakor ne mislim, da bi mladino morali in mogli vzgajati na osnovi same narodne književnosti in kulture, kajti tudi ta ne živi in ne raste zgolj iz domačih korenin in zemlje, ampak v stalnem, čeprav nevidnem oplajanju s svetovno. Pač pa mi gre za zdravo ravnovesje tega, kar ima svetovna literatura najbolj močnega, plemenitega in naprednega; in pa domačih samorodnih prvin, ki izražajo specifičnost slovenskega duha in so dediščina naših največjih mož. In če je v našem današnjem srednješolcu premalo duha Prešernovega, Levstikovega in Cankarjevega, potem smo tu precej zagrešili tudi mi pedagogi slavisti oziroma razmere našega srednješolskega življenja. Kriva so naša literarnozgodovinska predavanja, kadar se omejujejo na šablonske in površne oznake naših piscev in so premalo pripravljena, življenjska in mikavna, da bi mogla pritegniti mladega človeka. Najnovejšemu razdobju naše slovstvene zgodovine, razdobju po moderni, ki bi s svojo notranjo problematiko morda najbolj pritegnilo današnjega študenta, je v učnem načrtu odmerjeno eno samo polletje. Ker zaradi vskladitve našega dela z zgodovinarji tega žal ne moremo spremeniti, bo treba pomembne pisatelje od leta 1918 do danes vsaj v večji meri uvrstiti med obvezno branje za sedmo. Profesor in dijak nadalje še vedno pogrešata znanstveno neoporečne in poljudno

napisane slovstvene zgodovine, ki bi bila obema zanesljiva vodnica do idejnih in estetskih vrednot v domači literaturi. Tudi seminarji, ki jih že dolgo nimamo, bi nam dali potrebnega časa in prilike, da bi z razredom živahno spremljali in ocenjevali tekoče slovstvene in kulturne pojave v domovini. Vsakdo izmed nas pa more že danes med dijaki povečati zanimanje in ljubezen za slovensko književnost s problemsko zasnovanimi predavanji, prodornimi analizami leposlovnih tekstov in s tem, da mladino navaja k domačemu branju ter to branje tudi skrbno spremlja.

Mladega človeka je treba za lepo knjigo vzgajati že od zgodnjih otroških let. Že dete v predšolski dobi zna spoštovati knjigo, čeprav jo pozna le po zunanji opremi in njeno notranje bogastvo le slutí, če raste v kulturnem okolju in starše pogosto videnja s knjigo v roki. Takemu otroku se bo nato v ljudski šoli zdelo nerazumljivo in nedopustno, če bo njegov tovariš s knjigo grdo ravnal, po njej čečkal, jo mazal in ji vihal robove, kajti njemu samemu bo vedno bolj neločljiva prijateljica: naučil se je že brati in zato osvaja tudi njeno preprosto vsebino. Hvaležno gradivo, voljno za oblikovanje, je tak otrok, ko ga dobimo v svoje varstvo na srednjo šolo; z njim vred pa dobimo žal tudi otroka staršev, ki jim nikdar ni bilo bogve kaj do lastnega izobraževanja in so seveda tudi malega v tem pogledu zanemarjali. Pri tem drugem bo naše vzgojno delo seveda neprimerno težje, zahtevalo bo več ljubezni, domiselnosti in potrpežljivosti.

Ko v začetku šolskega leta objavljamo naslove del za domače branje, moramo zlasti v prvih razredih, po potrebi pa tudi v višjih, dati dijakom osnovne napotke o tem, kako naj bero. Povedati jim je treba, naj knjig, kot se navadno dogaja, brezglavo ne požirajo, ampak jih bero počasi, s premislekom in z beležnico ter svinčnikom v roki. V teh letih so otroci tudi prepričani, da leposlovno delo že poznaš, če poznaš golo zgodbo in njene zaplete ter imena nastopajočih oseb. Zato jim povejmo, da so v povestih važne še druge stvari: kraj in čas dogajanja, predvsem pa značaji oseb in družbene razmere. Iz vsega tega naj končno izluščijo osrednjo misel, ki jo je pisatelj hotel poudariti, idejno jedro celotnega dela. Že med branjem pa naj si v beležnico zapisujejo tehtne življenjske izreke, pristne ljudske izraze in slikovite pisateljeve primere. Nižješolci naj poleg vsega tega doma čim pogosteje bero na glas, da se privadijo gladkemu in, kolikor se da, tudi občutenemu branju, kajti mnogi med njimi se v ljudski šoli niso naučili spodobno brati.

Bere naj po možnosti ves razred hkrati isto knjigo, ki pa seveda mora biti v zadostnem številu izvodov dijakom pri roki. Določenega dne v mesecu naj otroci prineso v šolo zapiske o prebranem delu, ki naj bodo oblikovno lični. Nekateri jih na lastno pobudo tudi okrase s kar okusnimi ilustracijami in vinjetami. Zapiski naj obsegajo kratko oznako knjige, in sicer po zgoraj navedenih točkah: kraj in čas dogajanja, potek glavne zgodbe, značaji oseb, miselno jedro. Pri obsežnejših tekstih, n. pr. zgodovinskem ali utopičnem romanu, naj se dijaki pri obnavljanju fabule ne izgublajo v podrobnostih. Zato naj vsebino z nekaj preprostimi in jedrnatimi stavki (ne pa z vrsto zamotanih period) zapišejo šele tedaj, ko so prebrali že celotno knjigo. Pri zbirkah pravljic, orisov

(Erjavec, Živalske podobe) ali črtic (Cankar, Moje življenje) naj označijo le po nekaj izbranih primerov, ki se jim v knjigi zde najlepši. Pri teh zapiskih sta vedno važna tudi jezik in pravopis; kakor pri rednih domačih vajah se dijak tudi tu uri v pravilnem pismenem izražanju.

Ko prineso v šolo zapiske o domačem branju, posvetimo uro ali dve skupni ustni obravnavi. Vodimo jo mi, sodeluje naj pa prav ves razred! Obravnavaj naj bo vsestranska in izčrpna. Pokazalo se bo, da je po individualnem branju še marsikom to in ono ostalo nejasno. Morda samo kaka beseda, manj rabljena ali vzeta iz narečja. Še bolj verjetno zemljepisna lokalizacija povesti, zlasti pa družbene in kulturne razmere v določeni dobi. Z dijaki je treba ponovno razčleniti dejanja, nagibe in značaje nastopajočih oseb. Prav tako pa tudi izluščiti miselno in vzgojno jedro, ki ga je pisatelj nevsiljivo skrnil v svoje delo (materinska ljubezen, zvesto tovarištvo, človek si podreja naravo, borba proti socialnim krivicam, borba za svobodo domovine, znanost v službi človeštva itd.). Tako se bodo otroci ob zaokroženih delih iz domačega branja še bolj kot pri krajših odlomkih v šolskih berilih učili opazovati, sklepati in vrednotiti, širili si bodo obzorje, oblikovali značaj in tudi že brusili okus. Razpravo o prebranem delu pa bomo mogli z dijaki uspešno voditi seveda le tedaj, če ga dodobra poznamo in smo ga prej sami prebrali. Pri stoterih obveznostih, ki jih nalagajo slavistu, in pri pehanju za postranskimi zaslužki, pa bo za takšno pripravo težko vedno našel potrebnega časa.

Dijaške zapiske o domačem branju je treba tudi pregledati. Po navadi jih zaradi prezaposlenosti, včasih pa tudi iz malomarnosti le vidiramo, postrojene kot vojake na robu klopi. To je seveda odločno premalo. V zbornico ali na dom moramo redno jemati vsaj zvezke tistih dijakov, ki so v pismenem izražanju slabi ali nezanesljivi. Le-ti slovenskega jezika ne bodo obvladovali nikdar, če jim stalno ne bomo dajali vaj in jim hkrati teh vaj pregledovali. Za preskušnjo, če so določeno knjigo doma res samostojno, skrbno in razumno prebrali, in za utrjevanje tistega znanja, ki so si ga pridobili ob skupni obravnavi z razredom, pa bomo dijakom tudi pri običajnem vsakdanjem spraševanju za ocene postavili po kakšno vprašanje iz domačega branja. Prav tako bo zelo koristno, če bomo kdaj pa kdaj pisali tudi šolsko nalogo, ki bo zgoščena obnova celotnega prebranega dela ali samó posebno razgibanega prizora ali pa oznaka karakterno pomembnega junaka.

Podobno moramo ravnati pri obravnavi domačega čtiva tudi v višji, kjer študenti iz lagodnosti in kljubovalnosti predpisanih del pogosto ne bero in tudi zapiske o njih radi drug od drugega prepisujejo. Takšni pojavi, ki so izraz mladostne neurejenosti in nezrelosti, nam ne smejo vzeti poguma, kajti slavist se mora v višji zavedati svoje posebno odgovorne naloge: V mladem človeku, ki zapušča šolo in odhaja v življenje, mora vzgojiti sposobnost za samostojno kritično presojo literarnih del, dalje globoko in trajno ljubezen do resnično lepe knjige in vsaj pravičen, če že ne ponosen odnos do domače književnosti in kulture. Bolj kot v nižji je treba tu dijaku približati in osvetliti oblikovno in izrazno stran umetnin, kompozicijo in slog, hkrati pa tudi globlje

prodreti v njih družbene, etične in filozofske vsebinske prvine. Pod smotrnim vodstvom bo študent polagoma lahko sam presodil, če je določeno delo v estetskem pogledu dognano ali šibko, idejno napredno ali nesprejemljivo, življenjsko pristno in prepričljivo ali pa papirnato blede in izumetničeno. S teh vidikov bomo mlademu človeku pokazali tudi slovenske pesnike in pisatelje od Linharta do Prežih, pa bo moral pošteno priznati, da imamo Slovenci vrsto umetnikov domačega formata, ki nam vedo v prikupni obliki marsikaj tehtnega povedati o našem narodnem življenju, poleg njih pa tudi Prešerna, Cankarja, Župančiča in morda še katerega, ki bi spričo globoke človečanske vsebine in dognane umetniške oblike svojih del prenesli tudi najstrožja merila in jih lahko mirno uvrščamo tudi med vrhove svetovne književnosti. Ravno tako ljubezen in pažnjo moramo posvečati tudi drugim južnoslovanskim literaturam.

Naš srednješolec bi se pod samim vplivom naše dobe, dobe naglega tempa življenja, menjavajočih se vrednot ter zunanje, mehanizirane civilizacije utegnil razviti v brezbarvnega kozmopolita ali celó samoljubnega individualista. Da se te nevarnosti časa reši, mu je treba trdne zakoreninjenosti v resnični notranji kulturi, ki črpa iz idejnih in etičnih vrelcev socializma in slovenstva. Do te zakoreninjenosti naj mu dobrohotno pomagata naša družba in šola z vsemi svojimi pozitivnimi prizadevanji in sredstvi ter vsakdo izmed nas s svojim strokovnim in metodičnim znanjem ter iskreno človeško prizadetostjo.

Viktor Smolej

SLOVAŠKA ROMANTIKA

Ob stoletnici Štúrove smrti

Slovaki so do druge polovice 18. stoletja kot knjižni jezik uporabljali češčino in vnašali vanjo zdaj več, zdaj manj slovaških jezikovnih črt. Prvi, ki je skušal uzakoniti slovaščino kot samostojen knjižni jezik, je bil prosvetljenec Anton Bernolák, katoliški duhovnik (1762—1813). Za osnovo svoji reformi je vzel zahodnoslovaško narečje, kakor se je oblikovalo v poseben knjižni uzus v knjigi in duhovskih ustih rekatolicizacijske zahodne Slovaške, upošteval pa je tudi nekaj potez sredneslovaškega govora. Z jezikoslovnimi knjigami ter epohalnim slovarjem (v petih knjigah) je ustvaril zanesljivo osnovo svoji zamisli. Ker pa je njegova reforma temeljila na obrobnih slovaških govorih in ker se je zanj zaradi verske razcepljenosti zavzel skoraj izključno katoliški del Slovakov, a še ta ne v celoti, reforma ni obveljala.

Čas je dozorel sredi prve polovice 19. stoletja. Glavni organizator gibanja za uzakonitev živega slovaškega govora v knjigi ter glavni delavec za izoblikovanje modernega slovaškega naroda je bil profesor L'udovít Štúr (1815—1856). S pastorjema Jozefom Miloslavom Hurbanom in Michalom Miloslavom Hodžo se je poleti 1843 dogovoril, da uvedejo v knjigo ljudski jezik sredneslovaškega narečnega področja, ki bodi zapisan po načelu: »Piši, kakor govoriš!« Naslednje leto so štúrovci, kakor